

LEONARD BIANCHI (Bratysława)

Zarys systemu politycznego burżuazyjnej Republiki Czechosłowackiej w pierwszych latach jej istnienia

Ustrój polityczny młodej Republiki Czechosłowackiej często określamy — nie wdając się w głębsze badania — jako burżuazyjno-demokratyczny. Przywykliśmy również uważać go za bardziej demokratyczny od ustroju panującego wówczas na Węgrzech czy w Polsce.

Jeśli jednak przyjrzymy się bliżej tym zwłaszcza instytucjom prawnym i państwowym, które mają największe znaczenie dla oceny ustroju politycznego, dojdziemy do wniosku, że Republika Czechosłowacka w pierwszych latach swego istnienia — zwłaszcza w Słowacji — zawierała niewiele elementów demokracji. Aparat państwowy spełniał zadania dyktatury klasowej i pozostawiał tylko ograniczony obszar dla realizacji wolności obywatelskich.

Chociaż najbardziej masową i najbardziej rewolucyjną siłą w walce z monarchią o wyzwolenie narodowe była klasa robotnicza, programy narodowowyzwoleńcze w 1918 r. opracowali przedstawiciele burżuazji, a dzięki współpracy kierownictwa socjaldemokracji, partie burżuazyjne przejęły inicjatywę także w zakresie kształtowania programu polityki wewnętrznej i zagranicznej nowego państwa¹. Przedstawiciele burżuazji czeskiej wzięli na siebie zadanie prawnego wyrażenia faktu powstania państwa czechosłowackiego — i wykonali je we własnym interesie. Burżuazyjna Republika Czechosłowacka powstała jako wielonarodowe państwo Czechów, Słowaków i zakarpaccich Ukraińców, z licznymi mniejszościami (wśród których zwłaszcza Niemcy wyróżniali się liczebnością, poziomem wykształcenia i siłą swych kapitałów)². Burżuazja czeska dą-

¹ L. Holotík, *Úloha robotníckej triedy pri vzniku ČSR*, „Pravda”, 26. 11. 1970; P. Hodáč, *O náš hospodársky program*, „Obzor národohospodárský”, R. XXXI (1962), s. 1 - 38.

² Wg spisu ludności z 1921 r. 52,5% ludności Czechosłowacji stanowili Czesi, 15,1% — Słowacy, 0,8% — Ukraińcy i Rosjanie, 0,8% — Polacy, 5% — Węgrzy, 24,7% — Niemcy i 1% — inni (*Hospodárský a spoločenský vývoj Československa*, Praga 1968, s. 10 - 11).

żyła do takiego modelu systemu politycznego, który umożliwiłby jej stosowanie instrumentów politycznych, ekonomicznych i ideologicznych do:

- pacyfikacji powojennych rewolucyjnych nastrojów mas dążących do socjalistycznego przekształcenia społeczeństwa i państwa;

- utrzymania — na korzyść burżuazji jako całości kapitalistycznych stosunków produkcji;

- zdławienia irredentystycznych ruchów mniejszości narodowych, wspieranych z zagranicy, a skierowanych przeciw państwowości czechosłowackiej;

- uzyskania kierowniczej pozycji w czechosłowackiej ekonomice przez usunięcie konkurencji miejscowej burżuazji innych narodowości za pomocą aparatu władzy;

- ekspansji ekonomicznej na Słowacji i na Zakarpackiej Ukrainie;

- utrwalenia jednolitej państwowości czechosłowackiej, czemu miały służyć: negowanie samoistności narodu słowackiego, głoszenie czechosłowakizmu i nierealizowanie zagwarantowanej konstytucyjnie autonomii Zakarpackiej Ukrainy.

Te cele przyświecały wszystkim istotnym posunięciom politycznym, państwowym i ekonomicznym, zwłaszcza w pierwszych latach istnienia republiki.

Ustawę nr 1/1918 z 28 października 1918 r. o utworzeniu niepodległego państwa czechosłowackiego opracował Alois Rasin, radca prawny i członek rady administracyjnej najpotężniejszej czeskiej instytucji finansowej — Banku Rzemieślniczego (*Zivnostenská banka*) i czołowy działacz tzw. ludowej demokracji, która na forum politycznym reprezentowała interesy grupy przemysłowej czeskiego kapitału finansowego. W ustawie tej organ rewolucyjny — Komitet Narodowy w Pradze — dał wyraz woli burżuazji i dążeniu do ochrony posiadaczy. Jako wykonawca suwerenności państwowej w imieniu narodu „czechosłowackiego”, w tym pierwszym państwowym akcie prawnym postawił przed sobą zadanie spokojnego przejścia od jednego — austro-węgierskiego tworu państwowego do drugiego — czechosłowackiego — bez wstrząsów społecznych, bez zmiany ustroju społecznego i bez rewolucyjnych wystąpień ludności, która zwłaszcza pod koniec wojny, również pod wpływem Wielkiej Październikowej Rewolucji Socjalistycznej, buntowała się przeciw łaadowi kapitalistycznemu. Komitet Narodowy w Pradze dostosował się też do woli reprezentantów czechosłowackiego ruchu wyzwolenczego na emigracji (w Paryżu), a w konsekwencji podporządkował się interesom mocarstw Ententy. Sam nie określił nawet formy państwa (art. I), chociaż przedstawiał się jako organ jednomyślnego woli narodu. Pozostawiając w mocy wszystkie dotychczasowe ustawy (art. II), opowiadał się wyraźnie za utrzymaniem ochrony prawnej kapitalistycznego sposobu produkcji, a dążąc do zapobieżenia niepokojom i buntom społecznym, nakazał nawet wszystkim ówczesnym urzędom austriackim i węgierskim,

jak też formacjom zbrojnym, by podporządkowały się mu i nadal wykonywały swoje funkcje (art. III).

Dyktatura nie pochodzącego z wyboru Komitetu Narodowego w Pradze jako jedynego przedstawiciela suwerenności państwowej trwała do 14 listopada 1918 r. Zakończyła się on w rezultacie uchwaleniem konstytucji tymczasowej³. Komitet Narodowy w Pradze, który do tego czasu sprawował władzę ustawodawczą, a zarazem był rządem, zgodnie z konstytucją tymczasową przekształcił się w organ ustawodawczy — Zgromadzenie Narodowe, a jego skład wzrósł z dotychczasowych 39 członków do 256. Przedstawicielom Słowacji przyznano zaledwie 40 miejsc, z czego Słowacy otrzymali tylko 31. 186 nowych mandatów z ziem czeskich podzielono proporcjonalnie do głosów uzyskanych przez czeskie partie polityczne w 1911 r., w całkiem innej sytuacji, a więc na niekorzyść reprezentacji klasy robotniczej i z całkowitym pominięciem przedstawicieli mniejszości narodowych. Przedstawiciele Słowacji, oprócz byłych posłów na sejm węgierski, typował słowacki polityk burżuazyjny dr Vavro Srobár, z reguły w porozumieniu z prezesem konserwatywnej Słowackiej Partii Ludowej, Matúsem Dulą⁴.

Zgromadzenie Narodowe stało się jednoizbowym organem ustawodawczym, uprawnionym do sprawowania kontroli nad organami wykonawczymi państwa. Konstytucja tymczasowa wprowadziła funkcję głowy państwa, którą miał sprawować prezydent republiki — w ten sposób po raz pierwszy określono prawnie również republikańską formę państwa.

Prezydenta republiki wybierało Zgromadzenie Narodowe. Władzę wykonawczą państwa sprawował według konstytucji tymczasowej organ kolektywny — rząd, odpowiedzialny za swą działalność przed Zgromadzeniem Narodowym. Początkowo wybierało go Zgromadzenie Narodowe, po nowelizacji zaś konstytucji tymczasowej⁵ mianował go i odwoływał prezydent republiki. Jednocześnie liczba deputowanych słowackich wzrosła z 40 do 54.

W odniesieniu do ziem czeskich postanowienia artykułów II i III pierwszego państwowego aktu prawnego stwarzały podstawę do objęcia władzy przez Komitet Narodowy. Manifest cesarski z 16 października 1918 r. o przekształceniu Przedlitawii w związek wolnych państw narodowych zwolnił bowiem austriackich pracowników państwowych z przysięgi służbowej, zniósł centralizm administracji i umożliwił legalne przejście władzy w poszczególnych terenowych jednostkach administracyjnych w ręce burżuazji zamieszkujących je narodów⁶. Nawiązano nawet,

³ Ustawa nr 37/1918; K. L a c o, *Ústava predmníchowskej ČSR a ústava ČSSR*, t. I, Bratysława 1967, s. 175 i n.

⁴ „Historický časopis SAV”, R. XVI (1968), s. 136 - 139.

⁵ Ustawy nr 138/1919 i nr 271/1919.

⁶ *Právněhistorické studie ČSAV* r. XIV (1969), s. 61 i n.

jeszcze przed dniem 28 października 1918 r., współpracę między rządem wiedeńskim a Komitetem Narodowym w Pradze. Ułatwiło to znacznie organizowanie czechosłowackiej administracji państwowej na ziemiach czeskich po utworzeniu republiki. Austriacki aparat państwowy na ziemiach czeskich po zmianie godła państwowego i sztandaru mógł być przejęty przez państwo czechosłowackie. Ważną rolę odegrała też okoliczność, że wśród wykwalifikowanych urzędników i pracowników sądownictwa na terenie całej monarchii było wielu Czechów, którzy w latach 1918 - 1919 zgłosili się do służby w aparacie nowego państwa. Podobnie było z oficerami i podoficerami w armii, żandarmerii i policji.

Natomiast premier węgierski, Sándor Wekerle, z całą stanowczością sprzeciwił się rozciągnięciu działania manifestu na kraje Korony Świętego Stefana i osiągnął to, że federalizacja ich nie dotyczyła. Toteż w Słowacji nadal obowiązywała przysięga służbowa na wierność „królowi Węgier”; w Żalitawii nie doszło też do decentralizacji administracji ani do przekazania terenowych jednostek administracyjnych w ręce burżuazji narodów niewęgierskich. Sytuacja ta nie uległa zmianie po objęciu władzy przez Węgierską Radę Narodową. Słowacją nadal zarządzali urzędnicy niemal wyłącznie narodowości węgierskiej, którzy czuli się związani przysięgą służbową z państwem węgierskim i nawet po wkroczeniu czechosłowackich oddziałów wojskowych odmawiali złożenia przysięgi na wierność Republice Czechosłowackiej⁷. Tam, gdzie ruch ludu słowackiego własnymi siłami wygnał przedstawicieli administracji węgierskiej, władzę obejmowały rady lub komitety narodowe oraz robotnicze⁸. W takiej sytuacji centralne kierowanie aparatem administracyjnym w Słowacji z Pragi było nie do pomyślenia. Zdobycie dominującej pozycji przez burżuazję czeską było więc w Słowacji neutralizowane nie tylko przez dążenia rządu Károlyego, ale również w wyniku konstytuowania się lokalnych organów władzy rewolucyjnej. Centralnego kierownictwa oraz objęcia władzy i administracji nie mogła zapewnić także działająca w Turczańskim Świętym Marcinie Słowacka Rada Narodowa, ponieważ nie dysponowała niezbędną siłą ani środkami finansowymi, a ponadto w owym czasie sama znajdowała się na terenie obsadzonym przez armię węgierską⁹. Poza tym z powodu rozmaitych rozbieżności politycznych Rada nie cieszyła się pełnym zaufaniem decydujących kół politycznych w Pradze. Po szeregu prób objęcia Słowacji administracją czechosłowacką postanowiono w Pradze, że administrację będzie stopniowo przejmować od armii czechosłowackiej członek rządu — minister pełnomocny do spraw administracji Słowacji, który otrzyma uprawnienie

⁷ K. Urbanová, *Ministerstvo pre správu Slovenska* (rozprawa kandydacka złożona w Instytucie Państwa i Prawa Słowackiej Akademii Nauk), 1970, s. 18.

⁸ Ibidem, sub 6, s. 67.

⁹ N. Krajčovičová, *Slovenská národná rada roku 1918*, „Historický časopis” r. XVII (1969), nr 2, s. 183 - 184.

nia do wydawania rozporządzeń (dekretów) i podejmowania wszelkich kroków, które uzna za niezbędne dla utrzymania porządku, konsolidacji stosunków i zapewnienia niezakłóconego toku życia państwowego¹⁰. Urząd ministra do spraw administracji Słowacji stał się instytucją zdekcentrowanego regionalnego organu rządowego, który początkowo w imieniu rządu centralnego sprawował w Słowacji władzę wprost dyktatorską¹¹.

Jednym z pierwszych jego rozporządzeń, wydanym w Żylinie już 8 stycznia 1919 r., z ważnością do 23 stycznia, było rozwiązanie słowackich rad i komitetów narodowych. Komitety narodowe na ziemiach czeskich zostały rozwiązane na mocy uchwały rządu już 4 grudnia 1918 r. Działalność Słowackiej Rady Narodowej jako reprezentacji politycznej narodu słowackiego utraciła znaczenie praktyczne już 16 listopada 1918 r., gdy klub deputowanych słowackich oświadczył w Zgromadzeniu Narodowym, że kompetencje SRN przeszły na Zgromadzenie Narodowe i rząd czechosłowacki¹².

Dążenia do scentralizowania administracji nie ograniczyły się jednak do zlikwidowania demokratycznych organów rewolucyjnych. Władze zmierzały do tego, by uniemożliwić ogółowi ludności wywieranie wpływu również na te ogniwa administracji i samorządów, które według odziedziczonych przepisów austriackich i węgierskich albo przewidywały udział wybranych przedstawicieli ludności, albo składały się z wybieralnych urzędników administracyjnych. Było to de facto upaństwowienie administracji na szczeblu okręgów i powiatów. Wybory do przedstawicielstw gminnych w czerwcu 1919 r. odbyły się jedynie na ziemiach czeskich. Do organów przedstawicielskich wyższych szczebli, a w Słowacji do wszystkich, wprowadzono mianowane komisje i komitety, a funkcjonariusze z reguły pochodzili z nominacji. W szybkim tempie organizowano armię, żandarmerię i policję oraz sądownictwo i prokuraturę — w Słowacji przede wszystkim z personelu przysłanego w tym celu z Czech.

W polityce zagranicznej Czechosłowacja orientowała się na Francję. Ujmując rzecz w szerszym kontekście, trzeba jednak widzieć, że zwycięskie mocarstwa Ententy organizując w nowy sposób Europę kładły nacisk na utworzenie strefy ochronnej, aby utrudnić przenikanie idei komunizmu z radzieckiej Rosji. Państwa mające stanowić tę strefę znalazły się pod wpływami Francji, co kapitał francuski wykorzystał też dla zapewnienia sobie dominujących pozycji w Europie środkowej. Oprócz Polski i Rumunii w strefie tej znalazły się również Czechosłowacja i Jugosławia. Z zależnością gospodarczą Czechosłowacji wiązała się także za-

¹⁰ § 14 ustawy nr 64/1919 z 10. 12. 1918 r. o przejściowych postanowieniach nadzwyczajnych w Słowacji.

¹¹ K. Urbanová, o. c.

¹² N. Krajčovičová o. c., s. 186; K. Bertelmann, *Vývoj národních výborů do Ústavy 9. května*, Praga 1964, s. 13.

ležność w zakresie wewnętrznej organizacji armii, tworzonej pod kierownictwem francuskiej misji wojskowej.

Powstaniu niepodległego państwa czechosłowackiego towarzyszyło wydanie całego kompleksu aktów normatywnych mających na celu ochronę kapitalistycznych stosunków produkcji i zapewnienie im monopolistycznej pozycji w gospodarce. Czeski kapitał finansowy po raz pierwszy zyskał okazję połączenia ekonomicznych instrumentów panowania gospodarczego z prawnymi środkami przymusu pozaekonomicznego i wykorzystania ich do walki z konkurencją miejscowego kapitału niemieckiego, popieranego przez kapitalistów działających w Austrii i Niemczech. Zmiana sytuacji prawnopaństwowej otworzyła też przed burżuazją czeską szerokie możliwości ekspansji do Słowacji i na Zakarpaczą Ukrainę, ponieważ burżuazja słowacka nie dysponowała wielkimi kapitałami. Zależność banków słowackich od kapitału czeskiego datowała się jeszcze z czasów monarchii austro-węgierskiej¹³.

Przepisy przejęte z dawnej monarchii umożliwiały władzom państwowym ingerowanie w życie gospodarcze. Przynosiło to czeskiemu kapitałowi finansowemu znaczne korzyści, ponieważ albo oddziałując na ośrodki decyzji politycznych sam powodował dogodne dla siebie ingerencje rządu, albo też unikał ingerencji niekorzystnych, gdyż zawczasu dowiadywał się o przygotowaniach do nich.

Burżuazja czechosłowacka utrzymała w mocy system reglamentowanej gospodarki wojennej, dostosowany do nowych, powojennych stosunków prawnopaństwowych. W związku z gospodarką reglamentowaną w okresie 5 miesięcy, od 31 października 1918 r. do 2 kwietnia 1919 r., aktami normatywnymi Komitetu Narodowego i nowych ministerstw czechosłowackich powołano do życia ponad 30 komisji, urzędów i związków, które występując w charakterze central ogólnopaństwowych miały wyłączne prawo gospodarowania w okresie przejściowym większością najważniejszych surowców i produktów. Komisje miały statut organów publicznych, a więc charakter prawnopubliczny, z czym wiązały się znaczne uprawnienia i możliwość wywierania nacisku pozaekonomicznego na dane gałęzie działalności gospodarczej. W wyniku działania przymusu państwowego powstały więc scentralizowane organy, które czeski kapitał finansowy mógł za pośrednictwem swych przedstawicieli w aparacie państwowym wykorzystywać do zapewnienia sobie maksymalnego wpływu na daną gałąź oraz do zaspokajania — kosztem konkurencji innych narodowości — swych aspiracji do monopolistycznego opanowania całej gospodarki narodowej. Komisje były wprawdzie powoływane „na okres przejściowy”, ale działalność ich miała trwałe następstwa z punktu widzenia późniejszej kartelizacji (monopolizacji), bowiem podczas stopnio-

¹³ L. Bianchi, *Právne formy monopolizácie za buržoáznej ČSR*, Bratislava 1965, s. 96.

wego likwidowania poszczególnych komisji ich miejsce w zakresie kierowania produkcją i handlem zajmowały różne prywatne organizacje kartelowe.

W pierwszych latach istnienia Czechosłowacji największe korzyści z ingerencji państwowych odnosił Bank Rzemieślniczy (*Živnostenská banka*), szczególnie przy okazji ustalania nowej waluty i reformy pieniężnej, nostyfikacji cudzoziemskich przedsiębiorstw i banków oraz tzw. repatriacji akcji. Powojenne zakupy akcji przedsiębiorstw znajdujących się na terytorium Czechosłowacji w ramach tzw. repatriacji wyczerpały rychło czeski kapitał finansowy, który w związku z tym w pierwszej połowie lat dwudziestych miał ograniczone środki na dalszy zakup akcji za granicą. Na pozycje opuszczone przez kapitał wiedeński, niemiecki i węgierski wkroczył — również zagraniczny — kapitał zwycięskich mocarstw Ententy, co uzależniało Czechosłowację od tych państw również w sferze politycznej, a zarazem wzmacniało pozycje międzynarodowych monopoli¹⁴.

Grupa agrarna czeskiego kapitału finansowego w pierwszych latach istnienia Republiki Czechosłowackiej nie ciągnęła tak wielkich korzyści z zarządzeń państwa dotyczących przemysłu i bankowości. Z biegiem czasu jednak, gdy opanowała kluczowe pozycje w rządzie i aparacie państwowym oraz zdobyła istotny wpływ na działalność Zgromadzenia Narodowego, za pośrednictwem tych instrumentów władzy państwowej przenikała do bankowości i ciężkiego przemysłu zbrojeniowego, opanowała przemysł spożywczy, a za pośrednictwem central spółdzielczych również handel płodami rolnymi i artykułami na użytek rolnictwa oraz produkcję rolną.

W walce konkurencyjnej między poszczególnymi grupami kapitału finansowego, burżuazyjne państwo nie odgrywało zatem roli trzeciej siły, rozjemcy stojącego ponad ich interesami, lecz było narzędziem to jednej, to znów drugiej grupy, zależnie od tego, jaki stosunek sił wytworzył się w wyniku wyborów. Wszystkie grupy kapitału finansowego wykorzystywały władzę gospodarczą i polityczną dla swoich celów. Sukcesy grupy agrarnej w walce z koncernem Banku Rzemieślniczego świadczyły, że wykorzystywanie władzy politycznej daje przewagę i przynosi większe korzyści niż stosowanie wyłącznie gospodarczych środków walki. Co więcej, jest ono tańsze i działa szybciej niż przewlekłe i kosztowne boje gospodarcze¹⁵.

Wyrazem ścisłego powiązania państwa z kapitałem finansowym było wzajemne udostępnienie sobie stanowisk przynoszących zyski lub dają-

¹⁴ Ibidem, s. 18 i 134.

¹⁵ Znalazła w tym potwierdzenie znana teza F. Engelsa o roli państwa; Por. *Pochodzenie rodziny, własności prywatnej i państwa* [w:] K. Marks, F. Engels, *Dzieła wybrane*, Warszawa 1949, t. II, s. 302 - 303.

cych władzę. Deputowani, senatorowie, wysocy urzędnicy państwowi i ministrowie zasiadali w radach administracyjnych i nadzorczych zrzeszeń kapitałowych o charakterze monopolistycznym i odwrotnie — działacze gospodarczy kierowali swoich ludzi do aparatu państwowego, aby ci pilnowali tam interesów kapitału finansowego. Partie polityczne były finansowo zainteresowane w tym, by swą działalnością w aparacie państwowym, rządzie lub Zgromadzeniu Narodowym zapewnić monopolistyczną pozycję lub korzyści tej czy owej grupie kapitału finansowego¹⁶.

Wykorzystywanie instrumentów władzy państwowej widać szczególnie wyraźnie na przykładzie rolnictwa, które od początku stanowiło sferę interesów grupy agrarnej czeskiego kapitału finansowego. W okresie tworzenia republiki burżuazja czeska pierwsze uderzenie skierowała przeciw obszarnikom innych narodowości, zwłaszcza pochodzenia szlacheckiego; wstrzymywaniem wypłat oraz ustawami o reformie rolnej poważnie nadszarpnęła ich pozycję gospodarczą¹⁷. Z drugiej strony, rozdając resztówki pomnożyła i wzmocniła szeregi czeskiej i słowackiej burżuazji wiejskiej. Nowi właściciele resztówek czuli się zobowiązani wobec partii agrarnej, która zresztą swą demagogią społeczną i patriotyczną zdobyła sobie znaczne wpływy w całym środowisku wiejskim, zwłaszcza że nawet niewielkie przydziały ziemi potrafiła wykorzystać w swoich celach politycznych. Iluzoryczność reformy rolnej wyszła na jaw dopiero później, gdy z zabranych gruntów zwrócono pierwotnym właścicielom 57%, a 634 656 chłopom przydzielono działki w przeciętnym wymiarze po 1 ha na rodzinę, podczas gdy przy rozdziale resztówek dawano przeciętnie po niemal 100 ha na osobę. Pierwotnym właścicielom zamiast przewidzianych ustawą jako maksimum 150 ha pozostawiono przeciętnie po 250 ha użytków rolnych. Zachował też swe olbrzymie latyfundia Kościół katolicki¹⁸. Wykonanie ustaw o reformie rolnej umocniło kapitalistyczne stosunki produkcji w rolnictwie i nawet rozszerzyło bazę prywatnej gospodarki obszarniczej.

Ośrodki ekonomiczne wykorzystywały w swoim interesie instrumenty władzy państwowej. Mając wpływ na aparat państwowy, nadawały dogodny dla siebie kierunek działalności ustawodawczej. Czerpiąc znaczne korzyści z przepisów prawa publicznego ograniczających rywalizację, potrafiły zarazem uniknąć niekorzystnych skutków tych ingerencji, które mogłyby im zaszkodzić. W zakresie prawa cywilnego państwo burżuazyjne dostarczało środków prawnych sankcjonujących bezpośrednio przywłaszczanie wytworzonych produktów na gruncie prywatnej własności środków produkcji. W zakresie prawa publicznego państwo organizowało

¹⁶ L. Bianchi, o. c., s. 119 - 121, 137 i n., zwłaszcza 139, 166 - 176 i załączniki na s. 255 - 259.

¹⁷ Ustawy nr 32/1918 i nr 215/1919.

¹⁸ L. Bianchi, o. c., s. 124 - 128; F. Vašečka, *Buržoázný štát a cirkev*, Bratysława 1957, s. 140 - 144 i 205 - 211.

powszechną obronę prywatnej własności środków produkcji. Cały system prawa cywilnego i handlowego, jak też specjalne akty normatywne sprzyjały monopolizacji gospodarki czechosłowackiej. Choć na terenie Czechosłowacji obowiązywały dwa różne systemy prawa — austriacki i węgierski — ten dualizm prawny nie utrudniał kapitalistom zrzeszania się w kartele, koncerny i trusty.

Struktura partyjna w burżuazyjnej Republice Czechosłowackiej była niezwykle zróżnicowana. W pierwszych latach po wojnie działało ponad 20 partii politycznych. Stosunek państwa do nich nacechowany był liberalizmem. Ustawy nie regulowały ani sprawy tworzenia ich, ani ich sytuacji prawnej, ale też nie przyznawały im osobowości prawnej. Tylko ordynacje wyborcze brały w pełni pod uwagę ich istnienie. W stosunkach z zakresu prawa cywilnego musiały działać za partie osoby fizyczne w swoim własnym imieniu, toteż majątek partii rejestrowany był w księgach publicznych pod nazwiskami niektórych ich członków (w tej samej sytuacji był Dom Ludowy w Pradze). Jednocześnie partie polityczne były swego rodzaju właścicielkami mandatów, ponieważ deputowany, który naruszył dyscyplinę partyjną, mógł być na podstawie decyzji trybunału wyborczego z 1921 r. odwołany, a na jego miejsce wprowadzony zastępca. Było to właściwie państwo partii politycznych (*Parteistaat*). Obywatele nie mieli prawa odwoływania deputowanych, listy wyborcze były wiązane, wyborca nie mógł dokonywać w nich żadnych zmian; jego wpływ na politykę ogólnopañstwową sprowadzał się do tego, że raz na 6 lub 8 lat mógł głosować na tę lub inną partię. Każda partia miała swój organ prasowy, który również prowadzony był pod nazwiskami osób fizycznych.

Wszystkie partie polityczne, oprócz marksistowskiej lewicy socjaldemokracji, utrzymywały kontakty z poszczególnymi centralami bankowymi, które w różnych formach finansowały ich działalność, agitację przedwyborczą i organy prasowe w zamian za usługi świadczone w parlamencie, rządzie i innych organach państwa.

Stosunek głównych sił w parlamencie po wyborach 1920 r. przedstawiał się tak, że partie czechosłowackie miały absolutną większość w porównaniu z opozycyjnymi partiami narodowościowymi. Zarazem z klasowego punktu widzenia czechosłowackie partie burżuazyjne ze swoimi 98 mandatami znajdowały się w mniejszości wobec socjalistów ludowych (zwanych później od nazwiska ich lidera benenowcami) i socjaldemokratów, którzy razem z socjaldemokratami niemieckimi i węgierskimi posiadali 133 mandaty. Trzeba jednak przypomnieć, że czechosłowaccy prawicowi socjaldemokraci i socjaliści ludowi nie wiązali się z socjaldemokratami mniejszości narodowych, lecz — przeciwnie — tworzyli wraz z burżuazyjnymi agrariuszami, tzw. czerwono-zielone koalicje wchodząc razem z nimi w skład kolejnych rządów.

Od listopada 1918 r. do września 1921 r. zmieniły się trzy gabinety

koalicyjne. Pierwszy nazywano ogólnonarodowym, ponieważ składał się z przedstawicieli wszystkich wielkich burżuazyjnych i socjalistycznych partii czeskich, słowackich i czechosłowackich. Dwa następne gabinety, pod przewodnictwem socjaldemokraty Vlastimila Tusara, składały się z socjaldemokratów, ludowych socjalistów i agrariuszy (partii republikańskiej). Partie mniejszości narodowych nie były wówczas w rządzie reprezentowane. Czwarty rząd, istniejący od 15 września 1920 r. do 26 września 1921 r., był tzw. gabinetem kierowników ministerstw, tzn. formalnie, na zewnątrz nie był związany ze składem parlamentu, chociaż opierał się na większości partii koalicyjnych, które właściwie zadecydowały o powołaniu go. Prezydent mianował go w celu przezwyciężenia poważnego kryzysu politycznego. Składał się głównie z fachowców, którzy nie występowali w nim jako przedstawiciele partii, a głównym jego celem były zadania związane ze zdławieniem rewolucyjnego ruchu robotniczego, których żadna partia polityczna nie chciała podjąć we własnym imieniu, aby nie stracić sympatii wyborców.

Oprócz najwyższych organów przewidzianych przez konstytucję w 1920 r. powstała naczelną instytucją polityczną — „piątka”, która w praktyce do wyborów w listopadzie 1925 r. decydowała o wszystkich istotnych sprawach życia politycznego i państwowego. Przez „piątkę” przechodziły projekty ustaw jeszcze przed omówieniem ich w parlamencie, ona określała kierunek działalności prezydenta oraz była inicjatorką kroków podejmowanych lub proponowanych przez rząd. Składała się z przedstawicieli 5 najbardziej wpływowych czechosłowackich partii burżuazyjnych i socjalistycznych.

Szczególną pozycję w systemie politycznym burżuazyjnej Czechosłowacji zajmowała grupa skupiona wokół prezydenta republiki, T. G. Masaryka, zwana „Zamkiem” (*Hrad*). Odgrywała ona rolę mediatora lub arbitra w sporach między partiami politycznymi i ze swej strony wpływała też na decyzje „piątki”. Charakterystyczną jej cechą było to, że nie dążyła do uzyskania hegemonii w życiu politycznym¹⁹. Zastrzegła sobie jednak podejmowanie decyzji w sprawach polityki zagranicznej, co znalazło wyraz w tym, że ministrem spraw zagranicznych był stale dr Edward Benes.

Oprócz partii istotną rolę w życiu politycznym pierwszej republiki odgrywały stowarzyszenia i organizacje. Scharakteryzowanie ich działalności w latach 1918 - 1921 wykraczałoby poza ramy tego artykułu, należy jednak stwierdzić, że wszystkie większe organizacje i stowarzyszenia znajdowały się w sferze wpływów lub interesów partii politycznych. Niektóre organizacje gimnastyczne, jak „Sokół” lub „Orzeł”, odegrały

¹⁹ V. Mencil, J. Mencilová, *Náčrat podstaty a vývoje vrcholové sféry předmnichovské československé mocensko-politické struktury*, „Československý časopis historický”, R. XVI (1968), nr 3, s. 343 - 350.

poważną rolę przy umacnianiu burżuazyjnej państwowości czechosłowackiej i burżuazyjny rząd wykorzystywał je nawet — wraz z organizacją legionistów — do wsparcia armii, żandarmerii i policji przy dławieniu strajku grudniowego w 1920 r.

Złożony i różnorodny udział w zwalczaniu nastrojów rewolucyjnych mas miały kościoły, zwłaszcza katolicki, który zachował swój majątek i posiadał szeroko rozbudowaną sieć organizacyjną (parafie, klasztory itd). Do religii katolickiej przyznawało się ponad 75% ludności Republiki Czechosłowackiej²⁰.

Do wykonywania niektórych zadań państwo burżuazyjne tworzyło też instytucje niepaństwowe, jeśli za ich pomocą mogło skuteczniej i w mniej jawny sposób osiągnąć swe zamiary. W rozpatrywanym okresie tego rodzaju instytucją była Słowacka Agencja Informacyjna (*Slovenská informačná kancelária*) w Bratysławie, założona przez ministra do spraw administracji Słowacji 25 kwietnia 1919 r. Oprócz bieżących zadań komercyjnych agencja ta nie przebiegając w środkach prowadziła również walkę z wpływami komunistycznymi²¹.

Konstytucja Republiki Czechosłowackiej (ustawa nr 121 z 29 lutego 1920 r.) kontynuowała linię zapoczątkowaną przez Komitet Narodowy w Pradze w pierwszym państwowym akcie prawnym. Odpowiadała potrzebom umocnienia panowania czeskiej burżuazji, utrzymywała odpowiedzialający jej ustrój społeczny i sposób produkcji. Postanowienia konstytucji na temat ochrony własności prywatnej, wolności inicjatywy gospodarczej i wolności tworzenia koalicji (kartele itp.) dla ochrony i popierania istniejących stosunków gospodarczych umocniły kapitalistyczny system gospodarowania (§§ 108, 109 i 114). Własność prywatną można było ograniczyć jedynie przez ustawę i w zasadzie tylko za odszkodowaniem. Socjalizacyjne obietnice polityków, dotyczące unarodowienia kopalń i banków, złożone w burzliwym czasie powstawania republiki dla uspokojenia mas, z chwilą ogłoszenia konstytucji zostały nawet formalnie pogrzebane. Ustawodawstwo socjalne z lat 1918 - 1919, ustalające ośmiodzinny czas pracy, zasiłki dla bezrobotnych i ochronę lokatorską, obowiązywało wprawdzie nadal, ale postępowe tendencje niektórych ustaw powojennych nie zostały w konstytucji rozwinięte. Z punktu widzenia stosunków panujących w Słowacji osiągnięciem było uznanie prawa do strajków (§ 114 konstytucji)²².

²⁰ L. Bianchi, *Súdna perzekúcia robotníckeho hnutia na Slovensku*, Bratysława 1955, s. 100 i n.; F. Vašečka, o. c., s. 120 - 267; K. Myšák *Československá republika 1918 - 1939*, Praga 1947, s. 10 - 11.

²¹ Dekret ministra do spraw administracji nr 3.247/1919 z 25. 4. 1919 r., *Úrodné noviny* nr 16 - 17 z 8. 6. 1920 r., s. 40.

²² J. Houser, *Osud socializačních slibů v předmnichovské republice*, „Právněhistorické studie CSAV“, R. I (1955), s. 27 - 52; tenże, *Socializace a znárodnění*, „Právník“, R. CIX (1970), nr 5, s. 356 - 362; tenże, *Třídni podstata buržoazního pra-*

Z formalnego punktu widzenia konstytucja uznawała zasadę podziału władzy na ustawodawczą, rządową i wykonawczą oraz sądową (rozdz. II, III i IV konstytucji). Szczegóły na temat sposobu ich wykonywania pominiemy, ponieważ zostały wyczerpująco omówione w literaturze fachowej²³. Wystarczy stwierdzić, że twórcy konstytucji stworzyli przesłanki ideologiczne umożliwiające czeskiemu kapitałowi finansowemu sprawowanie władzy z jednego centrum, mianowicie przez to, że ideę państwowości czechosłowackiej podbudowali dodatkowo fikcją jednolitego narodu czechosłowackiego, co znalazło wyraz w preambule konstytucji.

Demokracja ustroju konstytucyjnego pokazuje sposób, w jaki określono działanie praw i wolności obywatelskich. Konstytucja czechosłowacka z 1920 r. traktowała wprowadzić bardzo szczegółowo o prawach, wolnościach i obowiązkach obywateli, jak też o ochronie mniejszości (rozdz. V §§ 106 - 127 i rozdz. VI §§ 128 - 134), jednakże każde przyznane prawo w tym samym zdaniu lub w następnym ustępie uzależniono od ustalenia przez zwykłe ustawy, co sprawiało, że każda wolność przyznana w konstytucji mogła stać się nawet iluzoryczna. Konstytucja zawierała ponad 35 postanowień, które odwoływały się do tzw. ustaw wykonawczych, z tego 12 w rozdziale V, o wolnościach obywatelskich.

Możliwość ingerowania w swobodne wykonywanie podstawowych praw obywatelskich dawała również ustawa nr 300/1920 o środkach nadzwyczajnych. W razie wojny lub zagrożenia integralności państwa, jego ustroju, konstytucji albo spokoju i porządku publicznego rząd za zgodą prezydenta republiki mógł na 3 miesiące ograniczyć lub zawiesić nieetykalność mieszkania i tajemnicę korespondencji.

Najistotniejsze konsekwencje dla realizacji praw i wolności obywatelskich wynikały jednak z przejęcia wszystkich dotychczasowych przepisów prawnych. Ustawy lub rozporządzenia ministerialne austriackie i węgierskie straciły bowiem moc tylko w wypadku, gdy były sprzeczne z konstytucją i z republikańskim ustrojem państwa. Artykuł IX ustawy wprowadzającej konstytucję pozbawił mocy obowiązującej tylko dotychczasowe ustawy konstytucyjne. Postanowienia konstytucji z 1920 r. o wolnościach obywatelskich były więc wykonywane na podstawie prze-

covníka a sociálního zákonodárství, „Právněhistorické studie ČSAV”, R. VIII (1962), s. 79 - 94; tenże, *K péči o nezaměstnané v předmnichowské republice*, „Právněhistorické studie ČSAV”, R. IV (1958), s. 227 - 237; tenże, *Vývoj sociální správy za předmnichowské republiky*, „Rozpravy ČSAV. Řada společenských věd” 78 (1968), zesz. 11; tenże, *Dětská práce a její právní úprava v našich zemích za kapitalismu*, „Rozpravy ČSAV. Řada společenských věd” 72 (1962), zesz. 5; tenże, *Vývoj hornické pojištění*, Praga 1960; tenże, *Boj dělnictva za odstranění zákazu koalic a rakouský koaliční zákon z roku 1870*, „Právněhistorické studie ČSAV”, R. V (1959), s. 211 i n.; tenże, *Aplikace zákona o závodních výborech z roku 1921 za předmnichowské republiky*, tamże s. 263 i n.

²³ K. Laco, o. c., przyp. 3.

pisów pochodzących z czasów monarchii austro-węgierskiej. Orzeczenia Najwyższego Trybunału Administracyjnego utrwały sytuację, w której czasopisma, zgromadzenia i stowarzyszenia robotnicze bywały zakazywane z powołaniem się na austriackie ustawy lub węgierskie rozporządzenia ministerialne.

Ochrona mniejszości dotyczyła jedynie sytuacji prawnej poszczególnych obywateli i nie dawała specjalnego statusu grupom narodowościowym, językowym lub wyznaniowym. Konstytucja gwarantowała używanie języka, a na terenach o znacznym procencie ludności danej narodowości także nauczanie w jej własnym języku, proklamowała całkowitą równość wszystkich obywateli, niezależnie od ich narodowości i zabraniała przymusowego wynaradawiania. Nie przeprowadzono rozdziału między państwem a Kościołem; utrzymano system tzw. kościołów uznanych, mających uprzywilejowaną pozycję w stosunku do pozostałych wyznań²⁴.

Ze wszystkich decydujących elementów i cech charakterystycznych systemu politycznego Republiki Czechosłowackiej na największą uwagę zasługują ustrój państwowy i metody polityczne, jakimi państwo w pierwszych latach swego istnienia regulowało sytuację obywateli i komórek życia społecznego oraz ich działalność zmierzającą do zaspokojenia interesów indywidualnych i grupowych.

Jako przykład wspomnianego stosowania dawnych przepisów austro-węgierskich przytoczymy interpretację prawa wolności zgromadzania się oraz wolności wypowiedzania się w słowie i piśmie, zwłaszcza w prasie. W Słowacji obowiązywało rozporządzenie byłego węgierskiego ministra spraw wewnętrznych, pozwalające w każdej chwili zawiesić prawo zgromadzania się. Władze mogły według własnego uznania zabronić zwoływania zgromadzeń, zezwolić na nie pod warunkami naruszającymi wolność wypowiedzi (zakaz występowania konkretnych mówców), rozwiązać legalne zgromadzenie przez wydelegowanego urzędnika, jak to się stało w wypadku zjazdu lewicy marksistowskiej w Lubochni, a wreszcie — mogły prześladować uczestników legalnego zgromadzenia²⁵. Na ziemiach czeskich urząd powiatowy nie mógł zakazać zwołania zgromadzenia zgłoszonego zgodnie z przepisami, ale mógł w taki sam sposób, za pośrednictwem wydelegowanego urzędnika, przerwać je (§§ 12 i 13 ustawy nr 135/1867). Wolność zgromadzania się i wolność słowa stanowiły naczynia połączone: gdzie nie było zgromadzeń, tam nie było też możliwości publicznego wyrażenia swej opinii, a tam gdzie określonym

²⁴ F. Vašečka, o. c., s. 120 i n.

²⁵ Archiwum Instytutu Historii Komunistycznej Partii Słowacji (Archív ÚD KSS), č. p. 1140/53 — zjazd w Lubochni; szczególne zaostrenie warunków wydawania zezwoleń na organizowanie zgromadzeń wprowadziło rozporządzenie ministra do spraw administracji Słowacji nr 42/1919 z 5. 3. 1919 r., „Úradné noviny” nr 7, 1919 r.

osobom zabraniano zabierać głos, zwoływanie zgromadzeń miało się z celem.

Wolność prasy do 1922 r. była też uregulowana dwojako. Na ziemiach czeskich nie było wprowadzie cenzury rewolucyjnej, ale istniało tzw. postępowanie obiektywne, umożliwiające konfiskatę druku bez konieczności ustalania i ścigania sprawcy (autora i wydawcy)²⁶, jedynie na podstawie stwierdzenia, że treść druku jest sprzeczna z przepisami prawnymi. W Słowacji i na Zakarpackiej Ukrainie na podstawie przepisów węgierskich istniała cenzura rewolucyjna, a ściganie sprawcy po konfiskacie druku było obowiązkowe. Rezultaty prześladowań prasy, białe plamy na łamach gazet, znane są ze źródeł i materiałów archiwalnych i literackich, jak też z dokumentów zjazdów KPCz²⁷.

Dotkliwym zamachem na prawa i wolności obywatelskie było kilkakrotne wprowadzanie w Słowacji w latach 1919 - 1921 tzw. sądów doraźnych. Podczas strajku grudniowego w 1920 r. ogłoszono tryb doraźny również w wielu powiatach Czech. Jawnym naruszeniem burżuazyjnej praworządności było wprowadzenie w Słowacji i na Zakarpackiej Ukrainie dyktatury wojskowej. Trwała ona od 5 czerwca 1919 r. z niewielkimi przerwami i zmianami terytorialnymi do 28 lutego 1922 r.²⁸ Sprawowali ją dowódcy wojskowi zupełnie nie respektując ustaw i przepisów czechosłowackich. Urzędnicy cywilni pełnili przy nich jedynie funkcje doradców.

Dyktatura wojskowa nie była jedynym przykładem niezgodnej z prawem realizacji władzy państwowej w Słowacji w owym czasie. Minister do spraw administracji Słowacji naruszył również prawo wydając rozporządzenie o wysiedlaniu cudzoziemców, chcąc przeciwstawić się tą drogą wpływom idei rewolucyjnych w dobie Węgierskiej Republiki Rad²⁹.

Naruszanie praworządności było powszednim zjawiskiem w działalności żupanów, starostów powiatowych, żandarmerii i policji w stosunku do prasy i zgromadzeń klasy robotniczej, przy sprzecznym z prawem tłumieniu strajków i podczas ścigania karnego. Znane jest zarządzenie ministra do spraw administracji Słowacji z 26 czerwca 1919 r. o internowaniu „przywódców ruchu bolszewickiego, czyli komunistycznego, jak też innych niebezpiecznych elementów”³⁰. Na temat prześladowań re-

²⁶ L. Bianchi, *Súdna perzekúcia...*, s. 91 i 92.

²⁷ Archiwum Instytutu Historii Komunistycznej Partii Czechosłowacji (Archiv UD KSČ) — sprawozdanie na I nadzwyczajny zjazd partii, 1923, s. XXXVI, XXXVIII, 34 i 82.

²⁸ V. Kalousek, *O vojenské diktatuře na Slovensku a Podkarpatské Rusi v letech 1919 - 1922*, „Právny obzor”, R. XI (1928), s. 281 i n.

²⁹ Rozporządzenie ministra do spraw administracji Słowacji nr 121/1919.

³⁰ Telegram ministra do spraw administracji Słowacji do urzędów żupańskich z 26. 3. 1919 r., nr 19 — Archiv ÚD KSS, č. spisu 1305/D; Słowackie Centralne

wolucyjnego ruchu robotniczego istnieje bogata literatura historyczna³¹. Liczne wypadki sprzecznego z prawem postępowania wobec proletariatu w owych latach pociągnęły za sobą wiele ofiar w ludziach (przypomnijmy tylko strzelanie do strajkujących robotników w Bratysławie w 1919 r., w Rumanowej w 1920 r., w Krompachach w 1921 r. itd.). Akcje te organizowano też we współpracy, nawet z horthystowskimi Węgrami, chociaż w pozostałych dziedzinach stosunki między tym państwem a burżuazyjną Republiką Czechosłowacką cechowała wrogość³².

Prześladowania ruchu robotniczego w pierwszych latach istnienia republiki przebiegały równolegle do zwalczania ruchów mniejszości narodowych, godzących w integralność Republiki Czechosłowackiej i wspieranych z zagranicy. Toteż działalność mającą na celu umocnienie państwowości burżuazyjnej przedstawiano częstokroć jako ochronę czechosłowackiej państwowości narodowej przed atakami rewizjonizmów austriackiego a zwłaszcza węgierskiego.

Charakter systemu politycznego Czechosłowacji do 1921 r. określały: fakt powstania Republiki Czechosłowackiej, jej miejsce i rola na arenie międzynarodowej, struktury społeczne ośrodków dyspozycji ekonomicznych i politycznych oraz metody działania organów państwowych.

Do czasu pierwszych wyborów parlamentarnych, które odbyły się w kwietniu 1920 r. ludność rozwiniętych przemysłowo ziem czeskich, ze swą silną klasą robotniczą, jak i słabo rozwiniętej gospodarczo Słowacji nie miała bezpośredniego wpływu na tworzenie najwyższych organów państwa. Komitet Narodowy w Pradze — przekształcony w Zgromadzenie Narodowe — powstał wprawdzie w sposób rewolucyjny, bez wyborów, ale na podstawie przestarzałego klucza wyborczego z 1911 r. Reprezentacja Słowacji w Zgromadzeniu Narodowym nie była proporcjonalna ani do liczby ludności, ani do układu sił politycznych, a mniejszości narodowe zostały w skali całego państwa zupełnie pominięte. Wpływ ludności na administrację terenową został zlikwidowany wskutek rozwiązania w całym państwie rad i komitetów narodowych i robotniczych. Sposób konstituowania organów państwowych i samorządowych nie był, z nielicznymi wyjątkami, demokratyczny.

Burżuazyjno-demokratyczne formy tworzenia organów przedstawicielskich w drodze wyborów torowały sobie drogę stopniowo i z przeszkodami. Wybory parlamentarne w 1920 r. na Zakarpaciej Ukrainie w ogóle się nie odbyły, a początkowo nie miały też odbyć się w Słowacji. Oczy-

Archiwum Państwowe SSUA), fond MPS, krab. 255, č. 171/prez. — 1919 adm. — meldunek o osobach internowanych w Bratysławie z 25 i 26. 3. 1919 r. (19 osób), analogiczny meldunek z Nitry z 28. 3. 1919 r.

³¹ W sprawozdaniu na III zjazd KPCz, 1925, s. 21, czytamy, że po strajku grudniowym skazano jego uczestników łącznie na 665 lat więzienia.

³² A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai, t. I, Budapest 1951, s. 245 - 249.

wiecie, tam, gdzie do nich doszło, w porównaniu z monarchią austro-węgierską były one pod każdym względem bardziej demokratyczne, a co się tyczy Słowacji, trzeba podkreślić, że wybory parlamentarne w czerwcu 1920 r. były właściwie pierwszymi wolnymi wyborami w skali ogólnosłowackiej w ogóle.

Wyniki wyborów, zwłaszcza liczba głosów oddanych na socjaldemokrację i partie socjalistyczne (52,50% wszystkich głosów) świadczą, że reprezentacja partii politycznych w parlamencie w 1920 r. odpowiadała w przybliżeniu strukturze klasowej ludności Republiki Czechosłowackiej. Należy zaznaczyć, że partia komunistyczna w czasie wyborów 1920 r. jeszcze nie istniała, wobec czego całość głosów robotniczych i lewicowo nastawionych grup ludności przypadła tym właśnie partiom.

Symptomatyczna dla burżuazyjno-demokratycznego systemu była swoboda zakładania partii politycznych. Swobodzie tej nie obca była tendencja rozdrabniania sił opozycyjnych. W burzliwej atmosferze walk narodowościowych i klasowych, obserwujemy preferowanie stowarzyszeń i organizacji społecznych służących interesom czechosłowackiej burżuazji i dławienie organizacji klasy robotniczej. Niektóre z tych organizacji (np. legionistów) wykonywały również zadania typu terrorystycznego wobec ruchu rewolucyjnego czy mniejszości narodowych, sprzeczne z obowiązującym porządkiem prawnym, które służyły umocnieniu panowania politycznego burżuazji czeskiej.

Zależność polityki zagranicznej i gospodarki Czechosłowacji od Francji i innych mocarstw Ententy rzutowała także na kierunek polityki wewnętrznej. Prześladowanie lewicowego ruchu robotniczego i obawa przed zamieszkami, demonstracjami i strajkami wynikały nie tylko z pobudek wewnątrzno-politycznych, ale również z obawy przed utratą międzynarodowego poparcia mocarstw Ententy, jak i z możliwości odpływu kapitału francuskiego i angielskiego oraz pogorszeniem się warunków uzyskiwania kredytu za granicą. Konsolidacja wewnętrznych stosunków politycznych, osiągana nawet niedemokratycznymi metodami rządzenia i z naruszaniem własnej praworządności, była niezbędna burżuazji czechosłowackiej dla umocnienia pozycji międzynarodowej Republiki Czechosłowackiej wśród państw systemu wersalskiego. W latach 1918-1921 Czechosłowacja mogła zyskać uznanie w oczach Zachodu tylko jako kraj o postawie antykomunistycznej i antyradzieckiej. W zakresie polityki zagranicznej znalazło to wyraz w tym, że Czechosłowacja uznała ZSRR dopiero w 1922 r., a i to tylko początkowo de facto, nie nawiązując zrazu stosunków dyplomatycznych.

Powstanie republiki i pierwsze lata jej istnienia charakteryzowały więc nie tylko niedemokratyczne metody tworzenia organów przedstawicielskich, ale także niezgodne z prawem praktyki władz państwowych. System polityczny wykazywał brak wielu elementów burżuazyjno-de-

mokratycznych życia politycznego i państwowego. Na jednej trzeciej terytorium republiki, w Słowacji i na Zakarpackiej Ukrainie, sądy doraźne, stan wyjątkowy i dyktatura wojskowa utrzymywały się aż do 1922 r. Na ziemiach czeskich doszło w tym czasie dwukrotnie do zawieszenia działalności sądów przysięgłych, a po strajku grudniowym także do ogłoszenia stanu wyjątkowego i wprowadzenia trybu doraźnego w szeregu powiatów.

Ograniczenia elementów demokracji w pierwszych latach istnienia republiki nie da się wyjaśnić tym, że było to państwo młode, powstałe w sposób rewolucyjny. Naruszanie praw obywatelskich i politycznych nie było bowiem wymierzone przeciw byłym ciemniom z czasów Austro-Węgier, nie było więc realizacją zadań rewolucji narodowej i demokratycznej z 1918 r. Burżuazji nie zależało na konsekwentnym przeprowadzeniu tej rewolucji. Przeciwnie, nierealizowanie szeregu obywatelskich i politycznych praw klasy robotniczej i ograniczanie burżuazyjnej praworządności służyło hamowaniu rewolucji narodowej i demokratycznej przez utrzymywanie jej w ramach odpowiadających interesom burżuazji. Burżuazja czechosłowacka zadowolona z uzyskanych granic państwowych, objęła władzę w państwie i wykorzystywała ją do realizacji swoich celów jako instrument walki również z burżuazją innych narodowości. Starła się przy tym, by wszystkie kierownicze pozycje polityczne i gospodarcze przeszły wyłącznie w jej ręce, aby w ramach zaspokajania postulatów narodowych i demokratycznych nie doszło do unarodowienia podstawowych gałęzi gospodarki, do zagrożenia kapitalistycznego systemu gospodarowania.

System polityczny wielonarodowej Czechosłowacji był więc jeszcze w 1921 r. — więc już po wejściu w życie konstytucji — przykładem przeplatania się niedemokratycznej dyktatury burżuazji z elementami demokratycznymi. Sprawowały tę dyktaturę koalicje czechosłowackich partii burżuazyjnych z ludowymi socjalistami (benenowcami) i socjaldemokratami, pozostające pod wpływem ośrodków ekonomicznych i *Hradu*. Rządy występowały w imieniu fikcyjnego narodu czechosłowackiego, w rzeczywistości zaś reprezentowały burżuazję czeską. Parlamentaryzm i prawa obywatelskie odnotowane w konstytucji z 1920 r. znalazły swój burżuazyjno-demokratyczny wyraz dopiero w latach późniejszych, w zmiennej sytuacji politycznej, gdy o ich urzeczywistnienie i przestrzeganie podjęła walkę awangarda klasy robotniczej — Komunistyczna Partia Czechosłowacji.

Przełożył: *Piotr Godlewski*

